

„Az alkotás legnyugodtabb évei” küszöbén

Az ünnepi alkalom — Imreh István születésének 60. évfordulója és új könyve: az *Erdélyi hétköznapiak* megjelenése — Újfalvi Sándor sorait juttatja eszünkbe. Kiváló emlékirónk 1842. évi székelyföldi benyomásait rögzítve vetette papírra ezt a mondatot: „Tekintsetek szét Erdélyben, Háromszék fiait mindenütt látjátok működni, kik maguknak fáradalmasan kiküzdötték a jóllétet és közbecsülést.”

A vendégeként Előpatakon üdülő, székelyföldi falvakban és városokban, szabadparasztok és határőrkatonaik, jobbágyok és nemesek körében megfordult, baráti társaságban és széki közgyűléseken részt vevő kitünő megfigyelőképeségű író szívesen időzik memoárjaiban a háromszéki nép vonásainak rajzolásánál. Végül kifejti: ez a szorgalmas és tanulni vágyó nép szétrajzik Erdély egész területén, hogy az értelmiség és gyakorlati pályák változatos mezején keresen boldogulást, és életerejével valósággal felfrissítse a megyék és városok közösségét.

Azért időztünk Újfalvi sorainál, mert az emlékiró felvázolta vonások — mutatis mutandis — sok mindenben érvényesek az ünnepelt személyére. Hiszen őt is Háromszék egyik félreeső falucskája, Sepsiszentkirály szülte (1919. szeptember 12.), Sepsibodok havasalji világa nevelte fel, s a sepsiszéki gyermekkor élményei látták el egy életre szóló útravalóval. Sok földijével együtt az ő édesapja is azt akarta, hogy fia „író s olvasó ember” legyen, s hogy tovább haladjon a tudomány birodalmában, a kolozsvári Unitárius Kollégiumba íratta. A gyakorlatias gondolkodású édesapja bizonyára azt remélte az első világhétség követő időben, hogy a legjobb, ha fia gazdasági képzettségre tesz szert. Ezért íratta később a brassói kereskedelmi középiskolába. Előképzettsége irányította aztán Imreh István lépteit 1940-ben a kolozsvári egyetem közgazdaságtudományi karára. Bölcsője után Kolozsvár vált később második hazájává, ahol pályája az értelmiség régióiba emelkedett.

Az igazi rendeltetés megválasztása nem volt részére egyszerű feladat. Hiszen Imreh Istvánt sokirányú tehetséggel áldotta meg a természet. Belső elhivatottsága végül is a nevelői-tudományos pályára ösztönözte.

Itt is a változatok széles skálája kínálkozott számára. Egy egészen új történelmi helyzet, az 1944 után bekövetkezett nemzedékváltás, újabb és újabb lehetőségek más és más feladatok elé állították az éppen akkor végző, és a háború vilhárából szerencsésen kikerült Imrét. A kutatóasztal mellől először a vezető nélkül álló Acélárugyár igazgatójává nevezték ki a felkészült s jó szervező, a dolgozó nép ügyével már régebb rokonszenvező közgazdászt. Azután másfelé, a MÁGISZ szövetkezet egyik igazgatójává szölitják a feladatok, hogy a közellátási nehézségeken-gondokon segítsen. Közben az akkor szervezett Bolyai egyetem Erdélyi Tudományos Intézetében dolgozik először tanársegédként, majd vezető beosztásban, aligazgatóként.

A rövid tartamú feladatok és kiterők időszakában már eldőlt, hogy élete a tudomány pályáján fut majd tovább. A faluból jött, falukutatóként — először a „szociológia kutatóeszközeivel fegyverzetten” — merül bele a fiatalember a bálványosváráljai és a székely faluhelyek, a földműves nép életviszonyainak vizsgálatába. Első közleményei szülőföldjéről: a székely közbirtokosság, az itteni sajátos társadalmi képlet, a munkavállalás kérdéséről szólnak. Szociológiai kétszültsége és érdeklődése életre szólóan el fogja kísérni. És ebben nemcsak gyermekkori élménye, hanem az igazi mester, a népszerűtől fűtött, szenvedélyes társadalomkutató és szuggesztív erejű professzor, Venczel József is szerepet játszott. Ha a továbbiakban Imreh István pályafutásában a szociológia tudományos értelemben mellékszakká változott, annak tematikája és módszertana végigkísérte egész életén, és jótékonyan termékenyítette a főcsoport irányául választott történettudományi munkásságát is.

Maga Imreh beszél el, hogy miként vált élethivatásává a história: „Kelemen Lajos [...] volt az, aki megszédített a história varázsával, félelmetes tudásával. Azután rengeteget segítve, mondhatom, hogy életem első nagy iskolája volt a történet tárgyat illetően.”

Igaz, hogy a fiatalon egyetemi előadótanárnak kinevezett Imreh Istvánnak eleinte az öt diplomával útra bocsátó karon kellett tanítania, de kinevezése az Akadémia Történeti Intézetbe és a Bolyai Tudományegyetem történelem szakára (1950) végleg arra determinálta, hogy Imreh István Klio szolgálatába szegődjön. Egyetemi munkájának területe másfél évtizede az egyetemes legújabb kor. Imreh István a történelem katedra legsikeresebb nevelőgyéniségei közé tartozik.

Az egyetemen dolgozók alapmunkája az oktató-nevelő munka lévén, örökös a küzdelmük azért, hogy a lelkük mélyén melengetett tudományos ambíciójuk ne maradjon mostohagyerek. Közöttük van Imreh István is. Gazdag és sokrétű tudományos tevékenysége kialakulásában az új iránt érzékeny szellemiségének, egyéni ambíciójának, nagy munkabírájának egyaránt nagy szerepe van. Tudományos és tudománynépszerűsítő munkásságának mintegy kétszáz címet tartalmazó jegyzéke öt önálló könyvet és füzetet, számos tanulmányt és cikket tartalmaz, amihez hozzá kell számítanunk a szerkesztésében megjelent két tanulmánykötetet is.

Közel négy évtizedre visszatekintő munkássága központjában Erdély újabkori története áll, pontosabban a feudalizmusból a kapitalizmusba vezető átmenet időszakára. Azon belül az erdélyi magyarság sajátos hajtása, a székelység története foglalkoztatja. Diák kora óta folyó kutatásai során tanulmányaiban és cikkeiben vizsgálta a székely falu fejlődését, állattartását, szőlőnevelését, társadalmi rétegződését, belső rendjét. Pataki Józseffel írt nagy tanulmányában tért ki Udvarhelyszék mezőgazdasági fejlődésének 1570—1610 közötti időszakára.

A most megjelent *Erdélyi hétköznapiok* két, tárgykörünkbe vágó kötetet kiemelkedő jelentőségű. Az első a Tudományos Könyvkiadó induló gazdaságtörténeti sorozatában látott napvilágot *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején. Adatok a XVIII. század végi és XIX. század eleji székelyföldi nagybirtok gazdálkodásáról és a parasztföldek kisajátításáról* (Bukarest, 1956) című. Benne a szülőföld élménye és hagyománya, a levéltári kutatások és marxista elméleti felkészültség egységében főleg a hajdani Mikó-birtok majorsági termelését boncolgatja, s azzal szoros összefüggésben megeleveníti székely szabadparaszt földijeinek elkeseredett harcát a létért, szabad legeltetésért és erdölésért.

A *rendtartó székely falu* című forráskiadványban Imreh a székely falu egyediségét vizsgálja, azét a faluét, amely zártságával és a társadalmi rend jellegénél fogva sajátos életformának volt a hordozója. A XVIII—XIX. század időszakából ilyen munkával nem rendelkezünk. Szinte töretlenül élt itt tovább az ősi faluközösség, a maga belső életével. Könyvében Imreh nemcsak kutatói leleményből vizsgázott jelesre, hanem mint történétíró is. Egyetlen, amit a kritika megemlíthet, hogy értékes könyvében nem aknáztá ki az anyagban rejlő gazdaságtörténeti lehetőségeket. De az, ami innen hiányzik: a faluközösségek életének tartópillére, a termelő-dolgozó közösség munkája más tanulmányaiban-cikkeiben bőségesen megtalálható.

Ebben a közösségben azonban arra is kell utalnunk, hogy a több értékes munkaerőt lekötő székely történetben elért eredmények nem homályosíthatják el bennünk a megoldatlan kérdéseket. Imreh István tudatában van annak, hogy nemzeti-történetírásunknak csak egyik főkérdése a székely történelem. Ezért az erdélyi magyarság legegységesebb tömbje mellett fáradhatatlanul kutatnia kell társaival együtt a romániai magyar nemzetiség *egészének* múltját. Gazdaságtörténeti vonalon különösen az ipartörténetben jelentős a hozzájárulása. Több kisebb írás után egy román nyelvű szintézisben összegezte az erdélyi manufaktúrák múltja kutatásában elért eredményeit (*Despre inceputurile industriale capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. București, 1955). Ismételten visszatért munkáiban az első kolozsvári gépgyártó, a hírneves Rajka Péter munkásságára. Ebből azonban ez ideig monográfia nem született.

A modern történetírás az utóbbi évtizedekben sokat tökéletesedett módszereiben. Hagományos segédtudományait újak gyarapították. Ezek sorában a történeti statisztika az, amely talán leginkább segít, hogy egzakttá tegye a tipikusan humán jellegű történettudományt. Az „histoire quantitative” célja az, hogy mérve és számolva rajzolja fel a múlt erővonalait, a gazdasági nyomatékokat, a társadalmat-államot alkotó tömböket, osztályokat, rétegeket, a tájbeli, történetiségbeli életegységeket. A történeti statisztika és történeti demográfia megszületésében országosan úttörő szerepet vállaló kolozsvári történészkör tagjai közül jelentős Imreh érdeme, aki előképzettsége révén mindjárt sorompóba állt. Pataki Józseffel és Csetri Elekkel együtt közölt fontos tanulmányokat.

Erdély újkori történetének kutatója elkerülhetetlenül vallomásra kényszerül 1848—49 kérdésében. Imreh erre az elvárásra a székelyföldi 48 témáival válaszolt.

Szélesebb, egész Erdély, Románia, sőt Délkelet-Európa forradalmának perspektíváját vizsgálja fel a román—magyar közös múlt körébe vágó több Balácskóközpontú tanulmánya. A román—magyar történeti vegyesbizottság II. ülészakán Ștefan Pascuval és Kovács Józseffel referátumot mutatott be a közép- és kelet-európai államok agrárpolitikájáról a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet korában, amely mindkét nyelven megjelent.

Imreh István már mintegy két évtizede társszerzője több, országos vállalkozásból született történeti szintézisnek, így az *Istoria României* című traktátus III. kötetének és a magyarul is megjelent *Istoria Transilvaniei*nek.

Ha egyéni kutatásai csaknem kizárólag Erdély története körébe is vágnak, egyetemi oktatói munkája rendjén kitekint az emberiség egész új- és legújabbkori történetére. Az egyetemes újkori történet 1870—1914 közti szakaszáról egyetemi jegyzetet publikált, részt vett a korszakról készített szöveggyűjtemény készítésében, és egyik szerzője a *Történeti kronológia* (Bukarest, 1976) jelenkori részének.

A méltatónak el kell azt is mondania, hogy Imreh barátunk társadalmi hasznosságát nemcsak könyvein, tanulmányain, nevelőmunkáján és közösségi tevékenységén mérhetjük le, hanem gazdag közírói-publicisztikai közleményein is.

Miközben a történelem tárgyköréből közölte tanulmányait, szíve mélyén rejtett vágya maradt, hogy második szakjából, a szociológiából is vizsgálzzék a nyilvánosság előtt. A *Változó valóság* című szociográfiai tanulmánykötet összegyűjtésével és szerkesztésével, ahogy ő mondja, „a staféta törvénye” értelmében, „a monografikus társadalomrajz elkötelezettjeként” adta át tudását, tapasztalatait az utána következőknek, és kapcsolta össze az ide kötődő fiatalabb generációt.

A Kriterion Könyvkiadó munkaközösségének figyelmessége, hogy most előtűnik fekvő tanulmánykötetének megjelenését Imreh István 60. születésnapjára időzítette. Így válik az *Erdélyi hétköznapiak* (Bukarest, 1979) kinyomtatása ünnepi alkalmámmá. Benne: a szerző eddigi munkásságának mintegy summáját találja együtt az olvasó. Azokat a tanulmányokat, melyeket mint édes gyermekeit évtizedekig óvta-alakította. Kedvenc témáit rakta itt csokorba, élén a „múlt időben” élt székelyekkel. De az olyan tanulmány, mint *A bereckiek moldvai kapcsolatairól*, már a magyar—román közös múltról elhangzó hitvallás. Az 1750—1850 közötti évszázad tanulmányainak időkerete az a korszak, amely a feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet, a hagyományos-elhaló régi helyett az új polgári világ születési szakasza.

Erdély népei, társadalmi erői rohannak a forradalomba. A forradalom és szabadságharc pedig kitermeli a maga gyermekeit, az élre dobja Gábor Áront, a változáson munkálkodó ágyúöntő ezermestert. És megszületnek az 1840-es székely hadilapok, a forradalmi ellenállás politikai-propaganda fórumai. Együtt tehát a tanulmánykötetben az eddigi életmű sok jellemző darabja és témája: székely társadalomtörténet, vajdú polgári rend, 1848, történeti statisztika. S mindez nem akármilyen színvonalon, hanem elmélyült kutatásra építve, a modern történettudomány módszereivel és vonzó formájúvá varázsolva-kiművelve.

Életszakaszt és nem életművet értékel a pályatárs. Közös mesterünk, Kelemen Lajos talán leghűségesebb követője, Szabó T. Attila szokta mondani: az alkotás legnyugodtabb éve a 60. esztendő után következnek. Ehhez a helytálláshoz kívánunk Imreh István barátunknak erőt-egészséget! Vállalásához annak, ami sors és történelem.

Csetri Elek

Őszinte köszönettel

kell kezdenem. Köszönettel a *Korunk* szerkesztőségének, hogy alkalmat teremtett erre a találkozásra. Hálás vagyok Gáll Ernőnek, Herédi Gusztávnak, Csetri Eleknek, Egyed Ákosnak, Garda Dezsőnek a biztatást sugárzó meleg, nehezen felelhető szép szavakért. Illesse köszönet a Kriterion-könyvek szerkesztőit is, akik mindent megtettek azért, hogy a rendet tartó faluval, erdélyi hétköznapiakkal ne csak a magam gyönyörűségére foglalatoskodjak, hogy vizsgálatódhassak azzal a gondolatokkal: annyi felelősséggel élő erdélyi írástudó nyomába lépve, magam is válhatok szolgálatot.

A mai mérlegkézsítők kettős számadásra kötelezetten kell vallomást tennem. Magamról kellene elmondanom, miként sáfárkodtam azokkal az erőkkal, amelyeket népemtől, társadalomtól jussoltam, és számvetést kellene bemutatnom arról, hogy miként gazdálkodtam a szellemi életünkben nékem jutott közföld-parcellával: históriánkkal. Nehéz feladat. Hadd kezdjem emlékezéssel. Majd fél századdal ezelőtt álltam falumbeli öreg határőrkatona rendbéli székelyek elé, akik nevében Fodor Feri bácsi kötelezett arra, hogy első középiskolai évem bizonyítványát, a kolozsvári értesítőt bemutassam. Tanúsítanom kellett tucatnyi férfiember előtt, akik maguk közül valónak tekintettek, hogy miként is vizsgáztam szorgalomból, helytállásból. Ma ismét ennek a hajdani közösségnek a melegét